

РОЗДІЛ 7

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.125

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У ВИГЛЯДІ ОСОБИСТОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ОСОБИСТОЇ ПОРУКИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Білецька К.К.,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена вивченню історичних етапів становлення та розвитку запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки, способів їх застосування. Основними історичними етапами розвитку української держави вважаються: общинний, княжий, царський, імператорський та сучасний. Відповідно кожен історичний період характеризувався своїм кримінально-процесуальним законодавством та притаманною певній епосі системою запобіжних заходів. Розглядаючи в цілому систему запобіжних заходів притаманній певному історичному періоду, було визначено місце та роль особистого зобов'язання та особистої поруки, а також передумови їх виникнення.

Ключові слова: історичний етап, запобіжні заходи, порука, підписка, особисте зобов'язання, кримінально-процесуальне законодавство.

Белецкая Е.К. / ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ ЛИЧНОГО ОБЯЗАТЕЛЬСТВА И ЛИЧНОГО ПОРУЧИТЕЛЬСТВА НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ / Национальная академия внутренних дел, Украина

Статья посвящена изучению исторических этапов становления и развития мер пресечения в виде личного обязательства и личного поручительства, способов их применения. Основными историческими этапами развития украинского государства считаются: общинный, княжеский, царский, императорский и современный. Соответственно каждый исторический период характеризовался своим уголовно-процессуальным законодательством и присущей определенной эпохе системой мер пресечения. Рассматривая в целом систему мер пресечения присущей определенному историческому периоду, было определено место и роль личного обязательства и личного поручительства, а также предпосылок их возникновения.

Ключевые слова: исторический этап, меры пресечения, поручительство, подписка, личное обязательство, уголовно-процессуальное законодательство.

Biletska K.K. / FORMATION AND EVOLUTION AS A PREVENTIVE MEASURES SUCH AS PERSONAL BAIL AND PERSONAL GUARANTEE IN THE MODERN UKRAINE / National Academy of Internal Affairs, Ukraine

This article is entitled «Formation and evolution as a preventive measures such as personal bail and personal guarantee in the modern Ukraine». The subject of the research is the historical stages of formation and evolution of preventive measures in the form of personal bail and personal guarantee, methods of their use. At the beginning it deals with the main historical stages of development of the Ukraine: community, prince, royal, imperial and modern. Every historical period characterized by its criminal procedure law and the system of preventive measures. For example, in the days of age-old Russ there was personal guarantee all citizens for one offender, but in time of end-royal and imperial bail was non-existent and was not used. Modern concept of personal bail and personal guarantee began to take shape in the beginning of the 20th century. In 1927 at the second session of the Ukrainian Central Executive Committee was adopted a new Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR. In the following, these concepts have changed, but only in part of responsibilities of offender. The great changes have taken place when on 20 November 2012 Verhovna Rada adopted a new Procedure Code, which changing the essential meaning of «personal guarantee» in criminal trial. In new Criminal Procedure Code of the Ukraine consolidation constitutional principles of criminal proceedings and the principles of international legal acts which were accepted as binding by the Verkhovna Rada of Ukraine. The new Code have a lot of innovations, most of which contains a number of innovations, most of which are designed to create equal opportunities for each party in criminal proceedings, to introduce international experience in domestic proceedings.

Key words: historical stage, preventive measures, personal bail, personal guarantee, criminal procedural law.

Історія становлення інституту запобіжних заходів нараховує не одне десятиліття та й століття. Він виник та розвивався разом з суспільством та державою, але офіційно закріплений в нормативно-правових документах був не завжди. Так, на теренах сучасної України, починаючи лише з XIII століття формується певний праобраз системи запобіжних заходів, яка відома нам сьогодні.

Ґрунтуючись на періодизації визначеної Люблінським П. І., який відповідно до форми державного устрою, визначав такі історичні періоди: общинний, княжий, царський, імператорський [1, с. 208], будемо розглядати історію становлення особистого зобов'язання та особистої поруки в контексті розвитку системи запобіжних заходів.

Період общини є найменш відомим та найменш дослідженим, оскільки практично не залишилося жодних

письмових пам'яток з того часу та існує зовсім мало історичних свідчень, записаних пізніше, про общинний устрій, його звичаї та традиції. Відомо, що це час існування невеликих груп – общин, члени яких були кровно спорідненими, проживали на одній території та займалися веденням спільного господарства. В даний період часу злочини поділялися на ті, які були скоєні всередині общини та поза нею. Необхідно зазначити, що злочин був порушенням певного приватного права, а відповідальність за його скоєння була більше майновою, ніж особистою. Тож, після встановлення особи, яка скоїла певний злочин всередині общини, група не застосовувала жодних засобів для того, щоб не дати їй втекти та, таким чином, уникнути відповідальності. Община не боялась втечі осіб, які скоїли злочин в середині групи. Це пояснюється дуже міцним со-

ціальним зв'язком окремих членів з усією общиною. Кожен член общини спільним бажанням діяв за соціальними мотивами, в протилежному випадку застосовувалась негайна репресія (особливо часто у вигляді вигнання), що і було найбільшим покаранням, оскільки, за межами общини людина самостійно вижити не могла і це означало її смерть. А тому покарання всередині общини за своїм характером було швидше суворим попередженням, ніж суворим покаранням.

Що стосується злочинів, які скоювали поза межами родової общини, то тут можливість втечі була більшою. Община відповідала за свого члена, який діяв у її інтересах. Община була і його поручителем перед іншою общиною, однак, це поручительство було не поручительством явки, а поручительством відповідальності. За злочин вимагалася матеріальна компенсація і її можна було отримати з громади, членом якої був винуватий, незалежно від його присутності. Таким чином, виключним пануючим запобіжним заходом була порука роду обвинуваченого. Крім спільних інтересів спільною ланкою були родинні зв'язки. Нові особи, які вступали в общину повинні були представляти так звані «знатків». Знатки виступали в якості рекомендації нових членів, які вступали в общину. Вони могли виконувати і поручительство [2, с. 154-155].

Княжий період утворився при посиленні влади князів із переважним впливом общини. Цей період характеризується як перехідний, свободою при поруці (який ще не відрізняється від групової відповідальності) і виникненням запобіжних заходів, пов'язаних із позбавленням волі у справах, де замішаний особистий інтерес князя.

У громадах Стародавньої Русі не існувало не тільки юридичної, а й фактичної відмінності між заходами попередження і припинення злочинів та кримінальною карою, яка була заходом відплати і заходом залякування. Заходами попередження і припинення злочинів були порука, порука у зв'язку з хресним цілуванням, звернення до духовенства (особливо при народних заворушеннях), позбавлення та обмеження волі (саджання в поруб, лях, істобку, рив, темницю, віддачу за пристава), вибиті з землі. Про охорону особи та майна дбала, головним чином, сама громада; князі та їхні органи тільки допомагали їй боротися з лихими людьми [3].

Цей період за судовими пам'ятками можна визначити як такий, що починається за часів Ярослава Мудрого і закінчується прийняттям Судебників 1497 і 1550 років. На його початку панує та ж община. Князь виступає суддею в суперечках, які виникали між родами. Однак він не проводить свого права через суд, а повністю притримуються «старини» або «покону». Він зацікавлений у суді лише з економічної точки зору, оскільки, надаючи судові послуги, він брав плату з осіб, які судились. У першій частині цього періоду поруки, як і раніше, мали виключне застосування. Але для віддачі на поруки, для порушення справи і представлення в суд вже з'явилися особливі органи – пристави, недільники, придверники, отроки, смці, мечники. Пристави – це перший зародок органів досудового розслідування. До їх обов'язків входило констатування злочинів, проведення обшуків, передавання на поруки. Пристави – це органи княжого суду. Князь, користуючись виключним правом суду, повинен був заради своїх інтересів слідкувати за скоєнням кожного злочину і вживати заходи для того, щоб сторони з'являлись до нього на суд. Засобом цього були поруки. Звичайно, він не міг сам передавати на поруки і передавав ці обов'язки окремим членам його дружини (отроки, смці) або частіше за все – помічникам, які були при ньому – приставам, приверникам, недільщикам.

Приватна особа могла арештовуватися лише для доставлення до суду. Однак це право обкладалося певними гарантіями. Так, арешт холопа, який втік, міг бути застосований тільки в присутності отрока (Руська Правда). Також були встановлені значні стягнення за неправильний арешт.

Поруки застосовувались лише в особливо тяжких злочинах. Час явки до суду був суворо визначений, для того, щоб не відривати селян від робіт і не примушувати витрачати багато часу. Так, монастирським людям необхідно було з'явитися через два тижні після Хрещення, тобто після другого лютого. Для селян – через тиждень після Петрового дня, що припадало після дев'ятнадцятого липня.

Взяття під варту в княжий період як запобіжний захід не застосовувалось. Іноді застосовували так звану тюрму, під якою в той час розуміли замкнутий простір у землі, але, як правило, це були поодинокі випадки і стосувались дій політичного характеру, і стосовно осіб, які були особливо небезпечні для князя. Фактично це було насильницькою дією князя, а не законним запобіжним заходом.

Разом з поруками, які застосовувались до обвинувачених, існувало безпосереднє покарання особи, яку затримали під час вчинення злочину. Затриманого можна було вбити, і за це не було ніякого покарання, якщо той застосовував опір [2, с. 155-156].

Подальший розвиток запобіжних заходів в Україні пов'язаний із впливом на українське суспільство іноземних загарбників. За литовсько-польської доби (XIV–XVII ст.) суспільство поділилося на феодалів (князів, бояр, магнатів, шляхту, панів), залежних селян і міщан. Особливим станом було козацтво, яке судилося відповідно до своїх законів. Проте велика частина земель України входила до складу Російської імперії, тож неможливо розглядати розвиток запобіжних заходів без аналізу російської історії та російського законодавства.

Царський період – це період утворення сильної влади, яка поглинула общину. Постають обмеження свободи людей (кріпацтво), так як суспільство поділилося на класи. Судова система в Україні XIV–XVII ст. пов'язана з класовим і становим ладом суспільства. Відповідно до цього починають застосовуватись заходи адміністративно-примусового характеру і вже не так часто – поруки. У царський період на передній план виступає централізація держави і сильна влада князів, яка надала перевагу влади своїм місцевим органам над органами самоуправління. Суд поступово переходить із рук князів до державних органів. Запобіжними заходами, які застосовувались у цей період, були:

- 1) віддача за пристава;
- 2) поруки;
- 3) поміщення в тюрму.

Після значного збільшення кількості осіб, які скоїли злочини, і при необхідності посиленої репресії стало неможливо віддавати обвинувачених на поруки. Дуже часто неможливо було знайти поручителя, і тому правопорушника позбавляли волі.

У тюрму поміщались, як правило, особи, які скоїли зловживання. Інколи там утримувались обвинувачені по розшукових справах, поки не знаходились поручителі. Особи, які утримувались у тюрмах, харчувались за свій рахунок та їжею, яку їм приносили рідні, а більше часу просили милостиню, ходячи скутими по базарах та будинках. Таким чином, тюрма ще не була суворо відособлена від «позатюрного» світу. Застосовувався цей захід як виняток і дуже рідко. До епохи дії Укладення 1649 року порука збереглась, але застосовувалась досить рідко, оскільки община вже мало була пов'язана спільними зв'язками, і тому почастишали втечі [2, с. 156-158].

У царський період також не існувало відмінності між судовими та поліцейськими заходами; заходи попередження і припинення злочинів частково регулювалися законами (судебники, накази, укази, Покладання 1649 року), частково застосовувались «на розсуд» воєвод. До таких заходів належали різні форми поруки (чиста, міцна, до обшуку, із записами, у зв'язку з наглядом громади за підозрюваною особою), висилка з общини і міст, посилення (особливо в XVII сторіччі), обмеження пересування – на-

приклад російських купців за кордон або іноземців після переходу московського кордону (особливо при епідеміях), висилка до в'язниці, повальний обшук. Заходи попередження і припинення злочинів поширювалися і на осіб, що мали якесь відношення до злочинців (наприклад на родичів, товаришів). Характер заходів був суворий, особливо при боротьбі з лихими людьми, від яких важко було жити «праведним людям на Москві». Коли заходи попередження і припинення злочинів викликали опір, наприклад, коли населення не видавало органам уряду лихих людей – злочинців, відмовляло у виїмці доказів, то уряд змушував платити «проїст і тяганини», піддавав винних катуванню, биття батогами, поголовній висилці і навіть смертній карі. Покладаючи на воєвод, наказових людей, каральних стрільців і інші органи, турботу про попередження і припинення злочинів, уряд вимагав, однак, щоб вони до мирного населення «не придиралися, розорення та збитків не чинили»; влада намагалася усунути і обмежити тяганину, сутяжництво, тривалість арештів, неправильне позбавлення волі, приймаючи скарги від незадоволених і встановлюючи особисту і майнову відповідальність посадових осіб.

Імператорському періоду притаманне повне перетворення всього державного устрою і централізації. Відбувається посилення державної влади, що виражається в існуванні тільки одних адміністративно-примусових заходів, і тільки з поступовим укріпленням цього устрою спостерігається перехід до заходів психологічного характеру. Розглядаючи початок імператорського періоду, можна виявити значне збільшення випадків ув'язнення. Особисте затримання зробилося найголовнішою мірою попередження і припинення злочинів. Відзначаються наступні форми обмеження особистої свободи, що практикувалися до 1775 року: підписка про явку, підписка про невиїзд, відібрання паспорта, заборона в'їзду та проживання в певних місцях, привід, короткочасне особисте затримання, домашній арешт, ув'язнення, ув'язнення в гамівний будинок, взяття під відповідальність і тримання до виправлення, віддача в роботи і залік в рекрути, висилка взагалі, висилка на місце проживання, виселення на життя взагалі, виселення на життя в Сибір, посилання в монастир і богодільні, посилання на галери або на каторжні роботи. З 1775 року і до 1802 року види особистого затримання залишилися ті ж, що і в попередній період, але з більш рідкісним застосуванням форм слабших і з усуненням форм найбільш суворих; посилання на галери або на каторжні роботи накладалося не інакше як за вироком суду. Пізніше види поліцейського обмеження свободи ще більш зменшуються та стають більш поблажливими [3].

Порука ще існувала, але вона отримала зовсім інший характер, оскільки відпала майнова відповідальність поручителя. Мало забезпечуючи явку, поручительство застосовувалося дуже рідко і носило формальний характер. Віддача за пристава також вийшла із застосування і була замінена ув'язненням. Майже повне виключення запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, та заміна на ув'язнення призвело до великої кількості арештованих. Тому в Зводі законів 1832 року було передбачено такі заходи по не допущенню ухилення обвинуваченого від слідства і суду: 1) утримання в тюрмі і при поліції; 2) домашній арешт; 3) поліцейський нагляд; 4) віддача на поруки [2, с. 158].

Під домашнім арештом і поліцейським наглядом за зведенням законів передбачалось утримання обвинувачених у вчиненні нетяжких злочинів, за які вони підлягали б тільки тимчасовому тюремному ув'язненню. Також у Зводі законів були зроблені деякі виключення для окремих категорій осіб, наприклад, вагітних жінок заборонялось брати під варгу, а необхідно віддавати на поруки і під поліцейський нагляд. Порука не була пов'язана з грошовою

відповідальністю поручителя. Єдине забезпечення, яке закон бачив у поруці – залежність від особи поручителя, що була безпосереднім начальником обвинуваченого. Домашній арешт застосовувався частіше до осіб привілейованих, наприклад, до різного роду чиновників, і полягав у тому, що в будинку обвинуваченого знаходився поліцейський. Поліцейський нагляд, який було введено з метою замінити утримання при приставі, не було врегульовано законом, і тому на практиці він застосовувався дуже рідко.

Відібрання виду на проживання або зобов'язання обвинуваченого підпискою про явку до слідства та невідлучення з місця проживання було передбачене в Статуті кримінального судочинства 1864 року. Відібрання виду на проживання полягало у відібранні у підозрюваного (обвинуваченого) паспорта, замість якого видавалася справка, що виступала в ролі документа, який посвідчував особу. Зобов'язання обвинуваченого підпискою про явку до слідства та невідлучення з місця проживання полягало у відібранні у обвинуваченого відповідного письмового зобов'язання.

Фойницький І. Я. зазначав, що хоча закон й вважав ці два заходи однаково суворими, але перший для людей праці, які мали постійну потребу в паспорті, був значно суворіший від другого. Він позбавляв підозрюваного (обвинуваченого) можливості знайти роботу за наявності тієї посвідки, що видавалася замість паспорта кримінальним судом. Недарма народ, за свідченням Фойницького І. Я., такі посвідки називав «вовчими паспортами». За вказаною причиною Фойницький І. Я. підкреслював, що відібрання виду на проживання необхідно застосовувати з особливою обережністю. Стаття 415 Статуту встановлювала, що всі особи, які знаходяться під слідством, не повинні відлучатися без дозволу слідчого з того місця чи дільниці, де провадиться слідство. Сутність підписки про явку до слідчого полягала в тому, що цей захід співпадав з обов'язком цієї особи, яка знаходилася під слідством, не відлучатися без дозволу слідчого з того місця чи дільниці, де провадиться слідство. Наслідки невиконання обвинуваченим даної ним підписки полягали в тому, що до нього застосовувався більш суворий запобіжний захід [4].

Що ж до неповнолітніх, то до 1911 року в Росії не існувало спеціальних судів у справах неповнолітніх. Близьким до них був трибунал для дітей, який містив деякі елементи автономного правосуддя у таких справах. У 1909 році Петербурзьким патронажним товариством створено інститут індивідуального судді для дітей, що фактично наслідував ланку судової системи у справах неповнолітніх у Франції. Ця юрисдикція мала багато дефектів і була незвичною для Росії. Не маючи належної правової бази, заснований інститут не забезпечував очікуваного спеціального захисту в межах правосуддя. Проте, з другої половини 20-х років ситуація суттєво змінилася. З'явилася тенденція щодо спрощення кримінального процесу, зменшення ролі захисту та навіть до його ліквідації, що виявилось в проектах Кримінально-процесуального кодексу. У проекті даного кодексу питання щодо застосування запобіжних заходів відносно неповнолітніх – майже не висвітлювалося. Хоча у юридичній літературі тих часів неодноразово наголошували на значенні суворого дотримання процесуальних вимог, заклали основи концепцій розширення кола запобіжних заходів, передусім, щодо неповнолітніх [5, с. 192–197].

Після революції 1917 року Народний Секретаріат, відкинувши старе законодавство, запровадив нове – радянське. Тобто розпочався новий етап розвитку кримінального судочинства, в якому кримінальний процес знає докорінних змін. Починаючи з січня 1918 року, в Україні поширюються декрети всеросійських з'їздів Рад і РНК РРФСР, а на місці виникають правові норми революційного часу. 13 вересня 1922 року Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом (ВУЦВК) було прийнято постанову, згідно з якою з 20 вересня 1922 року на всій території Української Радянської

Соціалістичної Республіки вводився в дію Кримінально-процесуальний кодекс України [6, с. 5]. Глава 12 даного кодексу була відведена під запобіжні заходи і передбачалося, що від кожної особи, притягнутої в якості обвинуваченого, слідчий відбирає підписку про явку з обов'язком повідомляти про зміну місця проживання (ст. 146). Крім того, слідчий може застосувати до обвинуваченого запобіжні заходи передбачені ст. 147, а саме:

- 1) підписка про невиїзд;
- 2) поручительство особисте і майнове;
- 3) застава;
- 4) домашній арешт;
- 5) взяття під варту.

Таким чином, на теренах сучасної України підписка про невиїзд вперше документально закріплена в Кримінально-процесуальному кодексі Української Радянської Соціалістичної Республіки, що вийшов друком в першому виданні Зібрання Узаконень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України № 42 від 13 жовтня 1922 року. В ст. 152 зазначеної глави роз'яснено сутність запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд і вказано, що підписка про невиїзд полягає у відібранні від обвинуваченого зобов'язання не відлучатися з вибраного ним чи слідчим місця проживання без дозволу слідчого або суду. У випадку порушення обвинуваченим даної підписки вона замінюється більш суворим запобіжним заходом, про що обвинуваченому повинно бути оголошено при відібранні підписки про невиїзд. У виключних випадках запобіжні заходи можуть застосовуватись і у відношенні підозрюваних осіб до пред'явлення їм обвинувачення. В цих випадках пред'явлення обвинувачення повинно відбутися не пізніше 14 діб з дня обрання запобіжного заходу. При неможливості пред'явлення обвинувачення в зазначений строк, запобіжний захід обов'язково скасовується [4].

На 2-й сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) у 1927 році було прийнято новий Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР, у якому перелік запобіжних заходів було доповнено таким заходом, як поручительство професійних та інших громадських організацій [7, с. 118]. У зв'язку із чим, запобіжними заходами були:

- 1) підписка про невиїзд;
- 2) поручительство особисте і майнове;
- 3) поручительство професійних та інших громадських організацій;
- 4) застава;
- 5) домашній арешт;
- 6) утримання під вартою.

Згідно даного кодексу підписка про невиїзд набуває дещо іншого змісту та полягає у відібранні від обвинуваченого зобов'язання не відлучатися з місця проживання, обраного судово-слідчим органом, без дозволу останнього. Місце проживання може бути обране самим обвинуваченим за згодою судово-слідчого органу.

Таким чином, в КПК УРСР 1927 року, порівняно з КПК УРСР 1922 року, зміни зазнала міра свободи вибору місця проживання особою, щодо якої застосовується запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд. Коли в попередньому КПК місце проживання вказаної особи обиралося альтернативно слідчим чи самою особою, щодо якої застосовувався запобіжний захід, то в наступному КПК місце проживання обирав судово-слідчий орган або була необхідна згода судово-слідчого органу на проживання особи за певною адресою при обранні вказаного запобіжного заходу. Крім того, в КПК 1927 року також допускається застосування запобіжного заходу до підозрюваної особи, але, на відміну від кодексу 1922 року, термін пред'явлення обвинувачення в цьому разі зменшився з 14 до 10 діб. При неможливості пред'явлення обвинувачення в зазначений строк запобіжний захід обов'язково скасовується [4].

У подальшому система запобіжних заходів залишалася незмінною аж до 1958 року, коли у грудні 1958 року були прийняті «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». Даний документ передбачав такі запобіжні заходи, як: підписка про невиїзд, особиста порука або порука громадської організації, взяття під варту. Крім того, Основи передбачали, що запобіжними можуть бути і інші заходи, які передбачені законодавством союзних республік [8].

З прийняттям у 1960 році Кримінально-процесуального кодексу у Главі 13, яка мала назву «Запобіжні заходи», містилися норми з чітко визначеними видами запобіжних заходів, а саме:

- 1) підписка про невиїзд;
- 2) особиста порука;
- 3) порука громадської організації або трудового колективу;
- 3-1) застава;
- 4) взяття під варту;
- 5) нагляд командування військової частини.

Пізніше, дана стаття була доповнена і затримання підозрюваного вважалося тимчасовим запобіжним заходом (ч. 2 ст. 149 КПК).

Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 року знову змінив міру свободи особи, щодо якої застосовується запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд, на вибір місця проживання. В ст. 151 глави 13 КПК зазначено, що підписка про невиїзд полягає у відібранні від підозрюваного чи обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання чи з місця тимчасового перебування без дозволу слідчого. Якщо підозрюваний чи обвинувачений порушить дану ним підписку про невиїзд, то вона може бути замінена більш суворим запобіжним заходом. Про це підозрюваному чи обвинуваченому повинно бути оголошено при відібранні від нього підписки про невиїзд. Як бачимо, в даній статті нічого не сказано про обов'язок особи, щодо якої застосовується запобіжний захід, узгоджувати зі слідчим адресу свого проживання. Крім того, в коментарі до цього Кодексу прямо зазначено, що закон не передбачає права органів розслідування, прокурора і суду при обранні підписки про невиїзд визначити місце проживання обвинуваченому (підозрюваному) на період провадження у справі. Він надає їм лише право заборонити обвинуваченому (підозрюваному) залишати місце постійного проживання чи тимчасового перебування без їх дозволу [9, с. 69].

У 1971 році КПК УРСР було доповнено Главою 36, у якій систематизовано норми щодо особливостей провадження у справах неповнолітніх. Проте, не було передбачено правове врегулювання питання про застосування судами примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння, до віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Примусові заходи виховного характеру до неповнолітніх у зазначених випадках застосовували не суди, а позасудові органи – комісії у справах неповнолітніх. Після становлення незалежності України законодавець виділив у Кримінально-процесуальному законодавстві Розділ 8, який мав назву «Провадження у справах про злочини неповнолітніх», де у Главі 36 «Особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх» містилася ст. 436, в якій було зазначено, що до неповнолітнього обвинуваченого окрім загальних запобіжних заходів, які були визначені у ст. 149 КПК, можуть застосовуватися передача їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячих установах – передача їх під нагляд адміністрації цієї установи [9, с. 68].

13 квітня 2012 року був прийнятий чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, норми якого діють з 20 листопада 2012 року по сьогодні. В даному кодексі законодавець запровадив нову, європейську систему запо-

біжних заходів, засновану на міжнародних стандартах, зокрема Загальній декларації прав людини. В даному Кримінальному процесуальному кодексі відсутні такі запобіжні заходи, як підписка про невиїзд, порука громадської організації або трудового колективу, нагляду командування військової частини як заходи, що віджили себе, втратили необхідний вплив та вагу у сучасному світі. Натомість були запроваджені такі нові запобіжні заходи, як особисте зобов'язання, домашній арешт. Тепер запобіжними заходами є:

- 1) особисте зобов'язання;
- 2) особиста порука;
- 3) застава;
- 4) домашній арешт;
- 5) тримання під вартою.

До неповнолітніх обвинувачених може також застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до тих, які виховуються в дитячій установі – під нагляд адміністрації установи. Тимчасовим запобіжним заходом залишено затримання особи, яке, як і раніше, не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання [10, с. 94].

Підводячи підсумок, приходимо до висновку про те, що запобіжні заходи набували свого розвитку лише до 1922 року. У наступних Кримінальних процесуальних кодексах (1922, 1927 та 1960 років) та доповненнях до них, як правило, деякі з раніше існуючих запобіжних заходів вводилися, а деякі навпаки – виключалися. Крім того, Кримінально-процесуальні кодекси УРСР були систематизованими законодавчими актами, які нормативно закріплювали порядок провадження у кримінальних справах та визначали зміст правовідносин у сфері здійснення кримінального переслідування і судочинства. А ось основоположним кримінальним процесуальним законом України став Кримінальний процесуальний кодекс, який було прийнято 13 квітня 2012 року, оскільки в ньому знайшли своє відображення закріплені як конституційні засади кримінального провадження, так і засади міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Новий КПК містить ряд новацій, більшість з яких покликані створити рівні можливості для кожної зі сторін у кримінальному процесі, впровадити світовий досвід у вітчизняне судочинство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе. Меры обеспечения не уклоняться обвиняемому от правосудия / П. И. Люблинский // Свобода личности в уголовном процессе. Меры обеспечения не уклоняться обвиняемому от правосудия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusbibliophile.ru/Book/Lyublinskij_P_I_Svoboda_
2. Слободян О. М. Становлення та розвиток інституту запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту в кримінальному процесі України / О. М. Слободян // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 1. – С. 152-160.
3. Энциклопедия Брокгауза и Ефрона [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vehi.net/brokgauz/>
4. Захарко А. В. Актуальні питання підготовки слідчих при засвоєнні ними сутності підписки про невиїзд як запобіжного заходу / А. В. Захарко // Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ / Дніпропетровськ, 27 квітня 2007 р. : матеріали науково-практичної конференції «Проблеми професійної підготовки слідчих». [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2011/PIDGOTOVKA_SLID_2007.pdf
5. Хахуцяк О. Ю. Историчний аспект застосування запобіжних заходів до неповнолітніх / О. Ю. Хахуцяк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 6. – С. 192-197.
6. Уголовно-процессуальный кодекс УССР : Закон УССР от 13 сентября 1922 года. – Х., 1922. – 59 с.
7. Шаргей М. Е. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постатейный комментарий / М. Е. Шаргей. – Х., 1928. – 327 с.
8. Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік : Закон СРСР від 25 грудня 1958 року // Відомості Верховної Ради СРСР. – 1959. – № 1. – 35 с.
9. Кримінально-процесуальний кодекс України : станом на 10 жовтня 2007 року : (офіц.. текст). – К. : Видавничий дім «Скіф», 2007. – 168 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року. – К. : Паливода А. В., 2013. – 328 с.